

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-61>

УДК 349.232

Кучма О.Л.

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
трудового права та права соціального забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ПРИ ОБЧИСЛЕННІ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Анотація. В статті досліджено поняття прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року та сферу його застосування, а також поняття мінімальної заробітної плати. Проаналізовано вплив вищезгаданих понять на розмір заробітної плати працівників різних сфер господарювання. Встановлено, що реформування трудового законодавства в частині оплати праці погіршило становище працівників. Також досліджено судову практику на невідповідність споживчого кошика (відповідно і розміру прожиткового мінімуму, який впливає на розмір мінімальної заробітної плати) споживчим реаліям. Запропоновано визначити мінімальну заробітну плату розрахунковою величиною для визначення мінімального посадового окладу (тарифної ставки), що відповідає стимулюючій функції заробітної плати.

Ключові слова: мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, споживчий кошик, працівник, бюджетна організація.

Kuchma Olha

Taras Shevchenko National University of Kyiv

LABOR GUARANTEES WHEN CALCULATING WAGES

Summary. Reforming labor legislation in terms of remuneration affects workers' rights and is debatable given the conformity of the wage calculations and minimum labor guarantees with the Constitution of Ukraine. Law №1774 changed the estimated amount (from the minimum wage to the subsistence minimum, set for able-bodied persons on January 1 of the calendar year), and if for workers who are not in the budget sphere this change did not affect the final calculation of the minimum wage (guarantee wages exist and salaries at the enterprise are approved not only on the basis of the minimum salary), then, for employees of the budget sector, such a change in legislation has a significant impact on wages, since, for example, as of January 1, 2019, the monthly minimum wage is UAH 4173, while the subsistence minimum for able-bodied persons is UAH 1921. Thus, the change of the minimum wage to the subsistence wage as of January 1 of the calendar year led to a reduction in workers' wages (compared to what their wages would have been if the wage had been taken into account 2017-2019) and worsened their position, which can be regarded as a violation of Article 22 of the Constitution of Ukraine. Considering the real prices for necessities, it is worth emphasizing the non-compliance with Article 48 of the Constitution of Ukraine, which stipulates that everyone has the right to a sufficient standard of living for himself and his family, including adequate food, clothing, and housing. The court found that the calculation of the consumer basket and the subsistence minimum was untrue. The wage incentive function provides for the determination of wages depending on the employee's contribution, which is not currently met for the part of workers who receive a minimum wage at the expense of their wages. The article determines that the estimated value for determining the minimum salary (tariff rate) should be the minimum wage and not the living wage set for able-bodied persons on January 1 of the calendar year.

Keywords: minimum wage, subsistence minimum, consumer basket, employee, budget organization.

Постановка проблеми. Реформування чинного законодавства в різних сферах суспільного життя стосується певної категорії учасників правовідносин. Реформування трудового законодавства в частині оплати праці впливає на права працівників та є дискусійним з огляду на відповідність Конституції України норм про обчислення заробітної плати та мінімальних трудових гарантій. Відповідно до підпункту 2 пункту 1 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року за № 1774 (далі Закон № 1774) [1] стаття 96 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) [2] була викладена в новій редакції, яка визначила для розрахунку мінімального посадового окладу величину прожиткового мінімуму, встановле-

ного для працездатних осіб на 1 січня календарного року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О.І. Пацула, І.І. Горак та Н.І. Станько в статті «Мінімальна заробітна плата в Україні: аналіз динаміки та досвід європейських країн» наголошують, що формування рівня мінімальної заробітної плати є комплексною системною проблемою макроекономічного рівня, вирішення якої міститься не лише в площині соціальної та економічної політики, а й в політичному векторі розвитку країни загалом. Проте, практика показує, що під час розрахунків мінімальної заробітної плати в Україні практично не враховується прогнозний рівень зростання макроекономічних показників української економіки. Офіційні ставки мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму не завжди перегляда-

ються у зв'язку з підвищенням індексу споживчих цін, а також під час її розрахунків не враховується рівень інфляції [3]. На недоліки обчислення прожиткового мінімуму звертають увагу і О.Д. Балан та Ю.К. Савченко у статті «Оплата праці та її соціально-економічні аспекти», зазначаючи, що розмір прожиткового мінімуму менше розміру мінімальної заробітної плати, отже оплата праці може покрити мінімальні потреби людини. Але індекс інфляції у 2017 році становив 232%, і це означає, що купівельна спроможність грошей невисока і зовсім не відповідає заробітній платі. Також автори наголошують на стимулюючій функції заробітної плати, яка полягає у встановленні залежності розміру заробітної плати від особистого вкладу кожного працівника та результатів діяльності всього колективу підприємства [4]. Також питання оплати праці та гарантій у трудовому праві досліджували М.І. Іншин, О.В. Тищенко, С.М. Черноус, В.І. Щербина та інші фахівці трудового права.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, в сучасній науці небагато доробків, в яких досліджувався б вплив прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати на заробітну плату різних категорій працівників, аналізувались складники гарантії, з яких розраховується заробітна плата. Потребує детальнішого дослідження питання дотримання прав працівників при внесенні змін до КЗпП та Закону України «Про оплату праці» в частині використання величини прожиткового мінімуму, встановленого для працевдатних осіб на 1 січня календарного року при розрахунку мінімального посадового окладу.

Формулювання цілей статті. Завданням статті є визначення спільних і відмінних рис таких категорій як «прожитковий мінімум, встановлений для працевдатних осіб на 1 січня календарного року» та «мінімальна заробітна плата»; дослідження сфери застосування прожиткового мінімуму, встановленого для працевдатних осіб на 1 січня календарного року; випрацювання пропозицій щодо удосконалення трудового законодавства в частині механізму обчислення заробітної плати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прожитковий мінімум, встановлений для працевдатних осіб на 1 січня календарного року є розрахунковою величиною, яка використовується при різних обчисленнях та є зручним способом визначення величин без постійного внесення змін до нормативно-правових актів у зв'язку зі зміною рівня життя.

Так, наприклад, ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» визначено, що судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працевдатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі [5].

Мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці (ч. 1 ст. 95) [2].

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функ-

ціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування (далі – набір продуктів харчування), а також мінімального набору непродовольчих товарів (далі – набір непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг (далі – набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (ч. 1 ст. 1) [6].

Прожитковий мінімум застосовується для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та Законів України (ч. 1 ст. 2) [6].

Щодо співвідношення понять «прожитковий мінімум, встановлений для працевдатних осіб на 1 січня календарного року» та «мінімальна заробітна плата», то обидві величини впливають на розмір заробітної плати, але у кожній своя функція: прожитковий мінімум слугує гарантією того, що мінімальний посадовий оклад буде встановлено не менше даної величини, а мінімальна заробітна плата слугує гарантією того, що за виконану працівником місячну (годинну) норму праці буде оплата праці не нижче мінімальної заробітної плати.

Об'єднує ці два поняття те, що обидва є гарантіями того, що обчислення величин заробітної плати (її частини) не може бути менше законодавчо встановленого рівня.

Відмінним для даних понять є те, що впливають на різні складові заробітної плати, якщо прожитковий мінімум, встановлений для працевдатних осіб на 1 січня календарного року впливає на мінімальний посадовий оклад (складник заробітної плати), то мінімальна заробітна плата впливає на загальну суму заробітної плати (оклад + інші складники фонду оплати праці), яка нарахована працівникові.

Прожитковий мінімум, встановлений для працевдатних осіб на 1 січня календарного року застосовується в різних галузях права, як розрахункова величина, наприклад, при обчисленні податкової соціальної пільги (ст. 169) [7], для визначення розміру штрафів (п.120.3 та 120.4 ст. 120) [7]; адміністративний збір та плата за надання відомостей з Єдиного державного реєстру справляються у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працевдатних осіб, встановленому законом на 1 січня календарного року, в якому подаються відповідні документи для проведення реєстраційної дії або запит про надання відомостей з Єдиного державного реєстру, та округлюються до найближчих 10 гривень (ч. 5 ст. 36) [8] тощо.

Законом №1774 внесено зміни до статті 96 КЗпП, яка поширює свою дію на працівників, незалежно від форми власності роботодавця за винятком окремих частин статті, в яких чітко зазначено про працівників установ, закладів та організацій, що фінансуються з бюджету.

До набрання чинності змін, внесених Законом №1774 статтею 96 КЗпП було визначено, що формування тарифної сітки (схеми посадових окладів) провадиться на основі тарифної ставки робітника першого розряду, яка встановлюється

у розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

Посадові оклади службовцям установлює власник або уповноважений ним орган відповідно до посади і кваліфікації працівника. За результатами атестації власник або уповноважений ним орган має право змінювати посадові оклади службовцям у межах затверджених у встановленому порядку мінімальних і максимальних розмірів окладів на відповідній посаді [2].

Після набрання чинності змін, внесених Законом №1774 статтею 96 КЗпП визначено, що тарифна сітка (схема посадових окладів) формується на основі тарифної ставки робітника першого розряду та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

Мінімальний посадовий оклад (тарифна ставка) встановлюється у розмірі, не меншому за прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року.

Схема посадових окладів (тарифних ставок) працівників установ, закладів та організацій, що фінансуються з бюджету, формується на основі:

мінімального посадового окладу (тарифної ставки), встановленого Кабінетом Міністрів України;

міжпосадових (міжкваліфікаційних) співвідношень розмірів посадових окладів (тарифних ставок) і тарифних коефіцієнтів [2].

Законом №1774 змінено розрахункову величину (з мінімальної заробітної плати на прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року), і якщо для працівників, які працюють не в бюджетній сфері дана зміна не вплинула на кінцевий розрахунок заробітної плати (гарантія про мінімальну заробітну плату існує, а оклади на підприємстві затверджуються не тільки виходячи з мінімального посадового окладу), то для працівників бюджетної сфери така зміна законодавства суттєво вплинула на заробітну плату, оскільки, наприклад, станом на 1 січня 2019 року розмір мінімальної заробітної плати у місячному розмірі становить 4173 грн., натомість, прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1921 грн.

Таким чином, заміна розрахункової величини з мінімальної заробітної плати на прожитковий мінімум для працездатних осіб станом на 1 січня календарного року привело до зменшення заробітної плати працівників (у порівнянні з тим, якими б були їхні заробітні плати, якби розрахунок проводився з врахуванням мінімальної заробітної плати у 2017-2019 роках) та погіршило їхню становище, що можна розцінювати як порушення статті 22 Конституції України.

На сьогодні, КЗпП встановлено єдиний регулятор бази, з якої обчислюється заробітна плата працівника. При цьому для небюджетних організацій не заборонено коригувати фонд оплати праці виходячи з можливостей і бажання роботодавця, з урахуванням гарантій в оплаті праці. Обчислення заробітної плати працівників бюджетної сфери більш регульоване нормативними актами, що справедливо, адже, наприклад,

фізична особа-підприємець збільшуючи заробітну плату працівнику витрачає власні кошти, а голова районної державної адміністрації збільшуючи заробітну плату працівнику витрачає кошти платників податків.

Враховуючи реальні ціни на речі першої необхідності варто акцентувати увагу на недотриманні статті 48 Конституції України, яка визначає, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [9].

Питання обґрунтованості розміру прожиткового мінімуму та споживчого кошику (на підставі якого і визначається прожитковий мінімум, в тому числі, і прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року) було предметом судового розгляду про визнання протиправною та нечинною постанови Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 року №780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення».

Предметом позову стало те, що прийняття спірної постанови з порушенням норм законодавства, що призвело до встановлення несправедливого стандарту життя та стало умовою для встановлення несправедливого розміру прожиткового мінімуму.

Суд апеляційної інстанції (рішення якого в даній частині не скасовано Верховним Судом) «...вважає вірними посилання позивача на те, що відповідачами сформовано набір продуктів харчування без урахування нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування, виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності згідно рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я, що не спростовано відповідачами. Крім того, вказані доводи не спростовані відповідачами в апеляційних скаргах, де зазначено що суд першої інстанції не вказав, який принцип формування наборів харчування, непродовольчих товарів та послуг, затверджених ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» було порушено. ...

З урахуванням викладеного, колегія суддів вважає вірним висновок суду першої інстанції стосовно того, що відповідачі при здійсненні покладених на них обов'язків щодо затвердження наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення допустили порушення законодавства, що призвело до прийняття постанови Кабінетом Міністрів України від 11.10.2016 № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» без належного проведення науково-громадської експертизи набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму та, відповідно, встановлення необґрунтованого переліку наборів і, як наслідок, прожиткового мінімуму» [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи. На наш погляд, розрахунковою величиною для визначення мінімального посадового окладу (тарифної ставки) має бути саме

мінімальна заробітна плата, а не прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року, який до того ж відповідно до судового рішення є необґрунтованим.

Заробітна плата не повинна бути меншою за прожитковий мінімум, проте стимулююча функція заробітної плати передбачає визначення заробітної плати в залежності від вкладу працівника, тому справедливо, працівникові гарантувати мінімальний посадовий оклад на рівні мінімальної заробітної плати, адже у прив'язці до прожиткового мінімуму працівники нижче 13 розряду отримують заробітну плату у розмірі мінімальної заробітної плати, отримуючи до-

плату до рівня мінімальної заробітної плати, що нівелює стимулюючу функцію заробітної плати.

Суди надали вірні висновки обставинам справи та встановили невідповідність споживчого кошика (відповідно і розміру прожиткового мінімуму, який впливає на розмір мінімальної заробітної плати) споживчим реаліям, проте, в зв'язку з цим перегляду розмірів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати не відбулося, що свідчить, в тому числі, про необхідність подальших розробок адекватного розрахунку споживчого кошика та перегляду ключових трудових гарантій при обчисленні заробітної плати.

Список літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 6 грудня 2016 р. № 1774 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (дата звернення: 30.07.2019).
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 30.07.2019).
3. Пацула О.І., Горак І.І., Станько Н.І. Мінімальна заробітна плата в Україні: аналіз динаміки та досвід європейських країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 23, ч. 3. С. 34–37. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/3/9.pdf (дата звернення 29.07.2019)
4. Балан О. Д., Савченко Ю. К. Оплата праці та її соціально-економічні аспекти. *Агросвіт*. № 10. 2018. С. 22–26 URL: http://www.agrosvit.info/pdf/10_2018/6.pdf (дата звернення: 29.07.2019).
5. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> (дата звернення: 30.07.2019).
6. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 р. № 966-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 30.07.2019).
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 30.07.2019).
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 30.07.2019).
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.07.2019).
10. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 10 липня 2018 р. в справі № 826/3639/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75300650> (дата звернення: 30.07.2019).

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy» vid 6 grud. 2016 r. №1774 [Law of Ukraine «On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine» from December 6 2016, № 1774]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (accessed 30 July 2019).
2. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrainy vid 10 grud. 1971 r. № 322-VIII [Labor Code of Ukraine from December 10 1971, № 322-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (accessed 30 July 2019).
3. Patsula O.I., Horak I.I., Stan'ko N.I. (2017). Minimal'na zarobitna plata v Ukraini: analiz dynamiky ta dosvid yevropeys'kykh krayin [Minimum wage in Ukraine: an analysis of the dynamics and experience of European countries]. *Naukovy visnyk Kherson's'koho derzhavnogo universytetu* [Scientific Bulletin of Kherson State University] (electronic journal), vol. 23, pp. 34–37. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/3/9.pdf (accessed 29 July 2019).
4. Balan O. D., Savchenko YU. K. (2018) Oplata pratsi ta yiyi sotsial'no-ekonomichni aspekty. [Remuneration and its socio-economic aspects]. *Ahrosvit* [Agro-world] (electronic journal), no. 10, pp. 22-26. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/10_2018/6.pdf (accessed 29 July 2019).
5. Zakon Ukrainy «Pro sudovyy zbir» vid 8 lyp.2011 r. № 3674-VI [Law of Ukraine «On Court Fee» from July 8 2011 № 3674-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> (accessed 30 July 2019).
6. Zakon Ukrainy «Pro prozhytkovyy minimum» vid 15 lyp. 1999 r. № 966-XIV [Law of Ukraine «On the Living Wage» from July 15 1999, № 966-XIV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (accessed 30 July 2019).
7. Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 2 grud. 2010 r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine from December 2 2010, № 2755-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 30 July 2019).
8. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu reyestratsiyu yurydychnykh osib, fizychnykh osib - pidpryyemtsiv ta hromads'kykh formuvan'» vid 15 trav. 2003 r. № 755-IV [Law of Ukraine «On the State Registration of Legal Entities, Entrepreneurs and Entities» from May 15 2003, № 755-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (accessed 30 July 2019).
9. Konstytutsiya Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28 1996, № 254k/96]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 30 July 2019).
10. Postanova Kyiv's'koho apelyatsiynoho administratyvnoho sudu vid 10 lyp. 2018 r. № 826/3639/17 [Resolution of the Kyiv Administrative Court of Appeal from July 10 2018, № 826/3639/17]. Available at: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75300650> (accessed 30 July 2019).